

جزوه مسئله یابی

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزش عالی حوزوی نرجس (س) زاهدان

نیمسال اول تحصیلی ۱۴۰۰-۹۹

فهرست مطالب

..... ۴	مقدمه
..... ۴	نیم نگاهی به مباحث
..... ۵	یکم. موضوع شناسی (مباحث نظری)
..... ۵	۱. چستی تحقیق.....
..... ۵	۲. کیستی محقق.....
..... ۵	۳. اقسام تحقیق.....
..... ۶	أ. اقسام تحقیق به لحاظ اصل موضوع
..... ۶	ب. اقسام تحقیق به لحاظ تعلق آن به رشته ای از علوم
..... ۶	ج. اقسام تحقیق به لحاظ بستر حرکت پژوهشگر
..... ۶	د. اقسام تحقیق به لحاظ هدف آن
..... ۷	ه. اقسام تحقیق به لحاظ قلمرو اجرا و ابزار
..... ۷	و. اقسام پژوهش به لحاظ شیوه پردازش اطلاعات
..... ۸	۴. آشنایی با مسئله پژوهشی
..... ۹	۵. ویژگی های مسئله پژوهشی
..... ۱۲	۶. مطالعه، مراحل و روش های آن
..... ۱۳	یکم. چستی مطالعه
..... ۱۳	دوم. مراحل مطالعه
..... ۱۳	سوم. روش های مطالعه
..... ۱۳	۱. مطالعه اکتشافی (جستاری)
..... ۱۳	۲. مطالعه متنی (عبارت خوانی)
..... ۱۳	۳. مطالعه انتقادی (دقیق خوانی)
..... ۱۴	دوم. موضوع یابی (مباحث عملیاتی)
..... ۱۵	۱. راهکارهای عمومی برای موضوع یابی
..... ۱۶	۲. راهکارهای اختصاصی برای جوش زایی موضوع
..... ۱۶	۳. گرایش های عمومی در علوم اسلامی
..... ۱۶	۴. گرایش های تخصصی در علوم قرآن
..... ۱۶	۵. گرایش های تخصصی در تفسیر قرآن
..... Error! Bookmark not defined.	

Error! Bookmark not defined.....	۶. گرایش های تخصصی در علوم حدیث
Error! Bookmark not defined.....	۷. گرایش های تخصصی در متون حدیث
Error! Bookmark not defined.....	۸. گرایش های تخصصی در فلسفه اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	۹. گرایش های تخصصی در عرفان نظری
Error! Bookmark not defined.....	۱۰. گرایش های تخصصی در کلام اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	۱۱. گرایش های تخصصی در فقه اسلامی
Error! Bookmark not defined.....	۱۲. گرایش های تخصصی در اصول فقه
Error! Bookmark not defined.....	۱۳. گرایش های تخصصی در اخلاق اسلامی
..... ۲۲	۱۴. گرایش های تخصصی در تربیت اسلامی
..... ۲۲	۱۵. گرایش های تخصصی در تاریخ و تمدن اسلامی
..... ۲۳	سوم. موضوع گزینی (مباحث عملیاتی)
..... ۲۳	۱. مراحل موضوع گزینی
..... ۲۳	۲. راهکارهای تبدیل موضوعات کلی به مسائل جزئی
..... ۲۳	أ. تکنیک بارش پرسش ها
..... ۲۵	ب. استفاده از الگوی مادهای مهندسی پژوهشی
..... ۲۷	فهرست منابع

مقدمه: اولین دغدغه پژوهشگران

انتخاب موضوع، تصمیمی سرنوشت ساز و مهم است. دانش پژوهان معمولاً در جستجوی موضوعات تازه و اصیل برای پژوهش خود هستند و از تکراری بودن آن نگرانند. این نگرانی زمانی افزایش می یابد که تقریباً در هر موضوعی جستجو می کنند با ده ها و صدها اثر منتشر شده روبرو می شوند و گویی همه چیز قبلاً تحقیق شده است.

از سوی دیگر، اگر موضوع بسیار جدیدی به ذهنشان برسد باز نگران چگونگی انجام آن و دستیابی به پیشینه مناسب خواهند بود. نتیجه این وضعیت هفته ها و گاه ماه ها سرگردانی برای انتخاب موضوع می شوند. پژوهشگر می داند که انتخاب موضوع اولین و مهمترین تصمیم در فرآیند یک تحقیق است، زیرا با آینده ی تحصیلی و حتی شغلی او در ارتباط است.

بنابراین نخستین مشکلی که بسیاری از پژوهشگران در آغاز پژوهش با آن روبرو هستند، مشکل انتخاب عنوان مناسب برای پژوهش است. دیگر اینکه از چه منابعی می توان یک موضوع خوب جستجو کرد و یک موضوع مناسب باید چه ویژگی هایی داشته باشد و چگونه می توان یک موضوع کلی را تبدیل به مسئله پژوهشی کرد.^۱

مراحل مسئله یابی

- موضوع شناسی
- موضوع یابی
- موضوع گزینی

نیم نگاهی به مباحث

یکم. موضوع شناسی (مباحث نظری)

- چيستی تحقیق و کیستی محقق
- اقسام پژوهش نامه و اقسام تحقیق
- ویژگی های موضوع تحقیق
- روش های مطالعه

دوم. موضوع یابی (مباحث عملیاتی)

۱. جزوه پایان نامه نویسی، استاد رضاییان.

- راهکارهای عمومی برای موضوع یابی
- راهکارهای اختصاصی برای جوشش زایی موضوع

سوم. موضوع گزینی (مباحث عملیاتی)

- مراحل موضوع گزینی^۱

یکم. موضوع شناسی (مباحث نظری)

اولین مرحله از مراحل مسئله یابی، موضوع شناسی است که در ادامه مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

۱. چستی تحقیق

✓ یافتن حقیقت و واقعیت؛ راهیابی به حقائق، حق یابی و حق سازی

۲. کیستی محقق

✓ فرد واقع بین و حق پذیری که در پی یافتن حقیقت و اثبات آن است.

۳. اقسام تحقیق

ا. به لحاظ اصل موضوع: ساده و تک لایه یا تطبیقی و چندلایه

ب. به لحاظ تعلق پژوهش به علوم: تک رشته ای یا میان رشته ای

ج. به لحاظ حرکت پژوهشگر: موضوع محور و متن محور و ترکیبی

د. به لحاظ هدف تحقیق: بنیادی و کاربردی و گسترشی

ه. به لحاظ قلمرو اجرا و ابزار: میدانی یا محیطی

و. به لحاظ پردازش اطلاعات: توصیفی یا تحلیلی یا انتقادی^۲

در ادامه این مراحل به طور مفصل مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت.

۱. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله یابی.

۲. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله یابی؛ حیدری، درسنامه پژوهش، ص ۶۹ به بعد.

ا. اقسام تحقیق به لحاظ اصل موضوع

۱. ساده: موضوع به گونه مستقل پژوهش می شود و هیچ مقایسه و سنجشی با دیگر مباحث یا مسائل وجود ندارد، مانند شفاعت در قرآن
۲. تطبیقی (مقایسه ای): موضوع میان دو یا چند دین، مذهب، مکتب، اشخاص یا کتب بررسی و مقایسه می شود، مانند بررسی صفات انبیاء در قرآن و عهدین^۱.

ب. اقسام تحقیق به لحاظ تعلق آن به رشته ای از علوم

۱. تک رشته ای: در مباحث یک شاخه از علم انجام می شود، مانند؛ ذکر از منظر قرآن
۲. میان رشته ای: در مسائل چند شاخه از دانش انجام می شود، مانند؛
 - تطورات جنین از منظر قرآن و پزشکی
 - تربیت فرزند از دیدگاه قرآن
 - نقش خانواده در اقتصاد

ج. اقسام تحقیق به لحاظ بستر حرکت پژوهشگر

۱. موضوع محور: پژوهش های موضوع محور سه گونه می باشند:
 - ا. مسأله و نظریه محور: تبیین و تحلیل یک مسأله از راه شناخت صورت مسأله و گردآوری و پردازش اطلاعات مرتبط (علوم انسانی)
 - ب. فرضیه و مشکل محور: اثبات یا ابطال یک فرضیه از راه شناخت متغیرها و آزمون و نتیجه گیری (علوم تجربی)
 - ج. شبهه محور: پاسخ و دفع آن با شناخت خاستگاه، چیستی، پیشینه و داده گزینی متناسب
۲. متن محور: تصحیح یا ترجمه و شرح متون، مانند: تفسیر آیات قرآن، شرح ادعیه و زیارات.
۳. ترکیبی: متن محور + موضوع محور^۲

د. اقسام تحقیق به لحاظ هدف آن

۱. راهبردی یا بنیادی

هدف: حقیقت جوئی از راه تولید نظریات و بررسی و تکمیل یا ابطال آنها

۱. همان.

۲. همان.

۲. کاربردی و عملی

هدف: مشکل گشایی و نیاززدایی از فرد و جامعه

۳. گسترشی و توسعه‌ای

هدف: ارتقای وضعیت موجود فرد و جامعه به وضعیت مطلوب و برتر^۱

۵. اقسام تحقیق به لحاظ قلمرو اجرا و ابزار

۱. میدانی و نامحدود: اجرای تحقیق در فضایی باز و نامحدود

به لحاظ ابزار دو گونه است:

أ. شنیداری و دیداری (مصاحبه)

ب. نوشتاری (پرسشنامه)

۲. محیطی و محدود: اجرای تحقیق در فضایی بسته و محدود

به لحاظ نوع دانش و ابزار سه گونه است:

أ. کتابخانه‌ای (علوم انسانی و اسلامی)

ب. آزمایشگاهی (علوم تجربی)

ج. کارگاهی (علوم فنی و مهندسی)

و. اقسام پژوهش به لحاظ شیوه پردازش اطلاعات

۱. توصیفی و گزارشی (مقطع کارشناسی)

برای شناخت بیش تر از وضعیت موجود یا کمک به فرآیند تصمیم سازی.

۲. توصیفی و تحلیلی و استدلالی (مقطع کارشناسی ارشد)

بیان صورت مسأله و احتمالات در آن یا ارائه دیدگاه‌های گوناگون و بیان راه حل استدلالی به همراه استنباط نتایج.

۳. تحلیلی و انتقادی و تولیدی و نظریه‌پردازی (مقطع دکتری)

بازخوانی یک متن یا بازپژوهی یک نظریه و بیان کمبودها و کاستی‌های آن ارائه اندیشه‌ای نو یا تحلیل تازه از نظریات گذشتگان^۲.

۱. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله یابی؛ نکنونام، روش تحقیق با تاکید بر علوم اسلامی، ص ۲۶؛ اسحاقی، رموز پژوهشگری، صص ۲۸-۲۹.

۲. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله یابی؛ حیدری، درسنامه پژوهش، ص ۶۹ به بعد.

۴. آشنایی با مسئله پژوهشی

همان طور که قبلاً ذکر شد، انتخاب موضوع تحقیق یا مسأله‌ی پژوهشی اولین و مهمترین مرحله در اجرای یک پژوهش است؛ زیرا پژوهشگر تمام فعالیت‌های خود را بر پایه‌ی آن شکل می‌دهد. مسائل و موضوعات بسیاری در هر رشته‌ای وجود دارد که نیاز به پژوهش دارد اما هر پژوهشگری باید بر اساس ملاک و معیارهایی دست به انتخاب بزند و مسأله‌ی پژوهشی مناسبی انتخاب کند. هر مسأله‌ای برای هر پژوهشگری و در هر زمان و مکانی مسأله مناسبی نیست.

باید توجه داشت که انتخاب یک مسأله‌ی مناسب در یک رشته از علوم، نیاز به آشنایی با اصول و مفاهیم تشکیل دهنده و منابع و متون پژوهشی آن رشته دارد^۱.

بنابراین، اولین قدم در هر پژوهش علمی، تشخیص مسئله و بیان آن است. انتخاب مسئله یکی از مراحل دشوار است که از دو قسمت تشکیل شده است:

الف) تشخیص مسئله

ب) بیان آن به صورتی که بتوان آن را با استفاده از روش‌های پژوهشی معتبر و پایدار مورد پژوهش قرار داد.

در انتخاب هر موضوع پژوهشی، حداقل دو «انگیزه» وجود دارد:

۱ - آن چه شما می‌خواهید بدانید.

۲ - آن چه را که نیازمند به دانستن آن هستید.

➤ چستی مسئله

✓ مسئله، توده‌ای فشرده از پرسش‌های بی پاسخ و مرتبط با هم است که دانش‌ها و مهارت‌های فعلی شخص برای حل آن کافی نیست. هم چنین، با توجه به واقعیت‌های موجود و با تمرکز بر یک مشکل خاص، از یک خلاء معرفتی حکایت می‌کند، یا در ذهن محقق احساس ناسازگاری میان دانسته‌ها پدید می‌آورد.

✓ انسان ممکن است پرسش‌های بسیاری در ذهن داشته باشد، اما همه آن‌ها به پژوهش نمی‌انجامد. مسئله افزون بر سؤال، یک مشکل است و انگیزه می‌آفریند. این مشکل ممکن است یک مشکل مفهومی باشد؛ مثلاً مرز دقیق مفهومی میان حسد و غبطه، دروغ و توریه یا بیع و ربا؛ گاهی نیز ممکن است یک مسئله

۱. طرقي، درسنامه روش تحقیق، ص ۵۸.

اجتماعی باشد. محقق فضیلت مدار و ارزش گرا، هنگامی که در جامعه‌ی دینی خود با پدیده‌ی بدحجابی روبه‌رو می‌شود، شاید برای حل این مشکل در ذهن خود انگیزه‌هایی برای تحقیق بیابد.^۱

✓ مسئله یعنی محل سؤال فراوان. هر مسئله می‌تواند به پرسش‌های متعددی تجزیه شود. هم‌چنین مسئله چیزی است که از دانسته‌ها و اطلاعات ما ناشی می‌شود و پاسخ آن به هیچ‌روی به صراحت و آشکارا در بیرون وجود ندارد. برای دستیابی به پاسخ مسئله، باید پژوهش کرد؛ مثلاً آیا تداوم تقيه در مسائل مختلف دینی موجب تضعیف و کم شدن ایمان نمی‌شود؟

✓ مسئله، حاصل از ترکیب چند معلوم است که به یک مجهول ختم شده، و به صورت یک پرسش مهم ابراز شده است. آن پرسش جزء اصلی ساختار مسئله است و از باب نامیدن کل به اسم جزء مهم، می‌توان گاهی پرسش اصلی را به کار برد و منظور همان مسئله باشد. مسئله، در صورت تجزیه، به چند پرسش بی‌پاسخ و در هم تنیده در می‌آید. پاسخ به مسئله یا پرسش پژوهشی به فرایند پژوهشی نیازمند است.

✓ مسئله در محاصره دو دسته اطلاعات قرار دارد: نخست، اطلاعات و واقعیت‌هایی که داریم و از دل آن‌ها مسئله می‌روید؛ از سوی دیگر، باید با تمرکز بر مسئله به اطلاعات جدیدی دست یابیم تا بتوانیم آن را حل کنیم.

هر پژوهش علمی با مسئله‌ای آغاز می‌شود و سپس با طرح سؤال در پی پاسخ‌گویی به امور ناشناخته و مبهم بر می‌آید.^۲

۵. ویژگی‌های مسئله پژوهشی

بر اساس آنچه در بالا گفته شد، روشن می‌شود مسأله پژوهشی باید دارای ویژگی‌هایی باشد که در ادامه به مهمترین آن‌ها اشاره خواهد شد.

أ. جوشی بودن مسئله (نه کوشی و سفارشی)

در صورتی یک پژوهش به فرجام می‌رسد که از درون خود محقق بجوشد، نه اینکه از اساتید یا سازمان، مراکز، و همایش‌های پژوهشی و ... درخواست موضوع و مسئله پژوهشی نماید. البته ممکن است به سرانجام برسد ولی نتیجه دلخواه حاصل نشود، زیرا متناسب با علاقه و توانمندی پژوهشگر و ... نباشد.^۳

۱. اسلام‌پور، خود آموز مقدمات پژوهش، ص ۸۴

۲. اسحاقی، اصول و مهارت‌های پایان نامه نویسی، ص ۳۲.

۳. آقای ابراهیمی، جزوه مسئله یابی.

ب. نو بودن و تکراری نبودن مسئله

مسئله باید نو و تازه باشد؛ به طوری که برای بررسی مجدد آن، توجه کافی وجود داشته باشد. ضرورت های اجتماعی و اولویت معرفی، دو معیار مهم در تشخیص این امر و انتخاب مسئله ای جدید هستند. نوآوری محقق در طرح مسئله، شرط لازم تولید علم است.^۱ البته باید دانست که موضوعی تکراری به شمار می رود که دستاوردهای جدیدی در پی نداشته باشد؛ از این رو چه بسا تحقیقی که در عنوان و حتی در ریز موضوعات با تحقیقات دیگر متحد یا مشابه است؛ اما نو دانسته می شود.^۲

ج. مورد علاقه پژوهشگر و متناسب با گرایش علمی او

پژوهشگر باید موضوع پژوهش را متناسب با روحیات و علایق خود گزینش کند؛ زیرا پژوهش با دشواریهای متعدد و فراوانی همراه است؛ به طوری که گاهی پژوهشگر را در نیمه های راه از ادامه پژوهش باز می دارد. تنها چیزی که اتمام پژوهش را تضمین می کند، علاقه پژوهشگر به موضوع پژوهش است؛ و همین علاقه مندی به موضوع موجب می شود، پژوهشگر بیشتر به موضوع بیندیشد و هر موضوعی به هر میزانی که بر روی آن اندیشه شود، از ژرفا، دقت، همه جانبه گری و کارآمدی بیشتری برخوردار است.^۳

د. برخورداری از اهمیت و اولویت پژوهشی

در انتخاب مسئله ی پژوهشی باید به این نکته توجه داشت که مسئله ی مورد نظر ارزش و اهمیت پژوهش را داشته باشد یا به عبارتی حاصل پژوهش ثمره ای داشته باشد و بتواند پاسخ گوی یکی از نیازهای اجتماعی یا علمی باشد.^۴

ه. حقیقی بودن عبارت عنوان

عنوان نباید شاعرانه و مشتمل بر تعابیر استعاری و مجازی باشد، چون خوانندگان به آسانی نمی توانند، از عنوان پژوهش نامه به محتوای آن پی ببرند؛ به ویژه زمانی که از طریق موتورهای جستجوگر اینترنتی منابع تحقیق را جستجو می کنند؛ زیرا این موتورها قادر به تفکیک معنای حقیقی واژگان از معنای مجازی آن ها نیستند.^۵

۱. اسحاقی، اصول و مهارت های پایان نامه نویسی، ص ۳۹.

۲. نکونام، روش تحقیق با تاکید بر علوم اسلامی، ص ۸۰.

۳. نکونام، روش تحقیق با تاکید بر علوم اسلامی، ص ۸۲ و همچنین ر.ک: اسحاقی، اصول و مهارت های پایان نامه نویسی، ص ۴۰؛ رموز پژوهشگری، ص ۲۹.

۴. طرقی، درسنامه روش تحقیق، ص ۶۰؛ اسلام پور، خودآموز مقدمات پژوهش، ص ۸۷.

۵. نکونام، روش تحقیق با تاکید بر علوم اسلامی، ص ۸۷.

و. برخورداری از منابع کافی و در دسترس

یکی از پایه های پژوهش، تتبع و جستجو در منابع پژوهشی است. اهمیت این پایه تا آنجاست که بدون وجود آن پایه ی دوم پژوهش یعنی تدبر و اندیشه ورزی برقرار نمی گردد. وقتی در زمینه موضوع منابع کافی در دسترس نباشد، اطلاعاتی برای تدبر بر روی آن ها تحصیل نخواهد شد؛ به همین روی باید قبل از انتخاب موضوع به منبع شناسی درباره موضوع پرداخت و کتابخانه هایی را که آثار مرتبط با موضوع در آن ها نگهداری می شود، شناسایی کرد.^۱

ز. سودمند و نتیجه بخش بودن تحقیق

ممکن است تحقیقی در عین نوآمد بودن، مشکل مهم علمی یا کاربردی را حل نکند. بنابراین، شایسته است موضوع انتخابی، در صدد برطرف ساختن نیازهای علمی و کاربردی باشد.^۲

ح. جزئی و محدود بودن موضوع (تحدید به زمان و مکان و اشخاص و آثار)

هر چه دامنه ی موضوع گسترده تر باشد، عمق پژوهش کمتر خواهد بود. گستردگی موضوع هم مجال تتبع کافی و گردآوری اطلاعات لازم را تنگ می کند و هم فرصت کافی را برای تدبر و اندیشه ورزی بر روی اطلاعات به پژوهشگر نمی دهد؛ از این روی لازم است، با ذکر قیودی در عنوان تحقیق، موضوع تحقیق را به محدوده ی معینی منحصر کرد. البته موضوع نباید چندان محدود و خاص باشد که برای آن مباحث و منابع کافی وجود نداشته باشد.^۳

ط. رسایی و شفافیت موضوع

موضوعی که انتخاب می شود، باید صریح و شفاف بوده و چارچوب و حدود و اجزای آن معین باشد و این در صورتی محقق می شود که بتوانیم تعریفی جامع و مانع از موضوع ارائه دهیم.^۴

ی. جزئی و محدود بودن مسئله

هر چه دامنه موضوع گسترده تر باشد، عمق پژوهش کمتر خواهد بود. گستردگی موضوع هم مجال تتبع کافی و گردآوری اطلاعات لازم را تنگ می کند و هم فرصت کافی را برای تدبر و اندیشه ورزی بر روی اطلاعات به

۱. نکونام، روش تحقیق با تاکید بر علوم اسلامی، ص ۸۱؛ اسلام پور، خودآموز مقدمات پژوهش، ص ۸۶.

۲. همان.

۳- ر.ک: اسلام پور، خودآموز مقدمات پژوهش، ص ۸۷.

۴. ر.ک: نکونام، روش تحقیق با تاکید بر علوم اسلامی، ص ۷۹.

پژوهشگر نمی‌دهد؛ از این رو لازم است، با ذکر قیودی در عنوان تحقیق، موضوع تحقیق را به محدوده‌ی معینی منحصر کرد.

البته موضوع نباید چندان محدود و خاص باشد که برای آن، مباحث و منابع کافی وجود نداشته باشد.^۱

ک. موجز بودن عنوان

عنوان نباید طولانی باشد؛ لذا نباید در عنوان عبارات زاید و کلیشه‌ای مانند «پژوهشی درباره ...» به کار برد.^۲

ل. متناسب با توانایی‌های محقق

تحدید دامنه تحقیق، مرحله‌بندی پژوهش و افزایش آموزش‌های پیش نیاز رساله، تدابیری مهم، در جهت انطباق بیشتر توانایی‌های محقق با مسئله تحقیق است. اگر مسئله به گونه‌ای باشد که کارگروهی و مشارکتی را می‌طلبد، باید به همان سمت و سو رهنمون شود.

محقق باید با توجه به سوابق مطالعه و توانایی علمی خود، به انتخاب موضوع بپردازد. به طور معمول، پژوهندگان مبتدی، به متن پژوهی نقادانه و یا مسئله پژوهی به معنای خاص آن در موضوع‌های مستحدثه، ناآشنا و ناتوان‌اند.^۳

م. متناسب با فرصت پژوهشگر

معمولاً تحقیقاتی که برای موسسات صورت می‌پذیرد، در محدوده‌ی زمانی معین واگذار می‌شود؛ لذا پژوهشگر باید موضوع پژوهش یا ریز موضوعات آن را متناسب با محدوده و فرصت معین شده گزینش کند.^۴

۶. مطالعه، مراحل و روش‌های آن

از آنجایی که یکی از راهکارهای انتخاب موضوع در مرحله موضوع‌یابی، مطالعه‌ی اکتشافی در گرایش‌های علمی و تخصصی خود پژوهشگر است و همچنین در مرحله موضوع گزینی یکی از راهکارها، مطالعه‌ی انتقادی در موضوعاتی می‌باشد که شخص گزینش کرده است، لذا اشاره اجمالی به چپستی و مراحل مطالعه خواهد شد.

۱- نکونام، روش تحقیق با تأکید بر علوم اسلامی، ص ۸۲؛ همچنین ر.ک: طرقي، درسنامه روش تحقیق، ص ۵۹.

۲- نکونام، روش تحقیق با تأکید بر علوم اسلامی، ص ۸۷.

۳- اسحاقی، اصول و مهارت‌های پایان‌نامه نویسی، ص ۴۰؛ همچنین ر.ک: طرقي، درسنامه روش تحقیق، ص ۵۸.

۴- ر.ک: ابراهیمی، جزوه مسئله یابی؛ اسحاقی، اصول و مهارت‌های پایان‌نامه نویسی، ص ۵۴ به بعد؛ نکونام، روش تحقیق، ص ۷۹.

یکم. چستی مطالعه

خواندن همراه با یادگیری و یادسپاری

دوم. مراحل مطالعه

- ا. شناسایی کتاب و نویسنده و محتوای آن
- ب. خواندن کتاب (بلندخوانی یا زمزمه خوانی یا صامت خوانی)
- ج. فهمیدن مطالب با تعمق و تفکر در آن
- د. یادآوری و یادسپاری با مرور ذهنی مطالب

سوم. روش های مطالعه

۱. مطالعه اکتشافی (جستاری)

هدف:

آشنایی سریع و اجمالی با محتوای اثر و مؤلف آن

فوائد:

- ا. به دست آوردن اهمیت کتاب و مطالب آن
- ب. آگاهی از حجم کتاب و سادگی و دشواری مطالب آن
- ج. علاقه به محتوای کتاب و بیشتر شدن دقت و تمرکز
- د. آشنایی با ابعاد گوناگون موضوع تحقیق
- ه. مهارت یابی در طراحی سؤالات اصلی و فرعی

۲. مطالعه متنی (عبارت خوانی)

هدف:

آشنایی تفصیلی با محتوای کتاب

فوائد:

- ا. افزایش سرعت مطالعه از راه عبارت خوانی
- ب. بالا رفتن میزان فهم و ادراک مطالب
- ج. بالا رفتن تمرکز حواس و میزان یادگیری

۳. مطالعه انتقادی (دقیق خوانی)

هدف: بررسی نقاط ضعف و قوت کتاب

فوائد:

- ا. فهم بیشتر و عمیق تر مطالب کتاب
- ب. ماندگاری بیشتر مطالب کتاب در حافظه خواننده
- ج. توانمندی خواننده در پاسخ به پرسش‌ها^۱

دوم. موضوع یابی (مباحث عملیاتی)

دومین مرحله از مراحل مسئله یابی علاوه بر موضوع شناسی، موضوع یابی است. سوال اکثر دانش پژوهان این است که، چگونه و از کجا می توان موضوع پژوهشی مناسبی برای خود انتخاب کرد؟ در ادامه برخی از مهمترین راهکارها بیان خواهد شد.

- **تقویت حس کنجکاوی و غلبه بر پیش فرض ها و الگوهای ذهنی**
پژوهشگر فعال و نقاد پس از سال ها تحصیل و در طول زندگی اجتماعی خود، معمولاً به پرسش هایی دست می یابد. محقق می تواند با فکر کردن درباره تجارب گذشته و علاقه مندی های خود و پی جویی حدس و گمان، به موضوع مناسبی رهنمون گردد.

- **مشورت با اساتید و استفاده از تجربه کارشناسان آگاه**
اگر محقق نتوانست با استفاده از منابعی که ذکر شد موضوعی برای خود بیابد، باید با مراجعه به استادان (به ویژه استاد راهنما) و کسانی که تخصص علمی و تجربه پژوهشگری دارند، درخواست کمک در یافتن موضوع پژوهشی نماید.
باید توجه داشت که این اقدام هر چند یاری دهنده است، اما مطلوب نیست، زیرا مسئله یابی یکی از گام های فعالیت پژوهشی است که محقق باید با آن آشنا شود.

- **بررسی پژوهش های انجام شده درباره موضوعی کلی و کشف نقاط ابهام**
- **مطالعه مقالات و پایان نامه های مرتبط (به ویژه بخش پیشنهادها)**

^۱. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله یابی؛ همچنین رک: خودآموز مقدمات پژوهش، ص ۲۱۴ و ص ۲۲۵ به بعد.

گزارش‌های پژوهشی علاوه بر اینکه ممکن است پیشنهاداتی برای تحقیق داشته باشد، پژوهشگران را با فضای تحقیقی رشته و سوابقی که مطرح است آشنا می‌سازد. مطالعه و تجزیه و تحلیل این منابع موجب یافتن موضوع مناسبی می‌شود. همچنین، مراجعه به مجلات تخصصی که به روز هستند، می‌تواند منبع خوبی برای پرداختن به مسائل جاری در جامعه علمی باشند.

- مطالعه سرفصل‌ها و جزئیات دروس مقطع دکتری در رشته مورد نظر

- مراجعه به مراکز پژوهشی

این مراکز معمولاً موضوعات را نیازسنجی و اولویت‌بندی می‌کنند و از این نظر کار محقق را ساده‌تر می‌سازند. می‌توان با مراجعه مستقیم یا غیر مستقیم به این مراکز با اولویت‌های پژوهشی آن‌ها آشنا شد و موضوع پژوهشی انتخاب کرد.

از جمله راه‌های آشنایی با اولویت‌های پژوهشی، توجه به فراخوان مقاله و یا سایت این مراکز می‌باشد. توجه به فراخوان‌های کنفرانس‌ها و همایش‌های علمی^۱.

- مراجعه به منابع اطلاع رسانی و الکترونیکی

➤ کتاب‌نامه، نمایه‌ها، چکیده پایان‌نامه‌ها، سایت‌های اینترنتی مانند:

➤ پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران irandac.ac.ir

➤ سایت مرکز علمی جهاد دانشگاهی sid.ir

➤ سایت مگایران magiran.com

➤ سایت مجلات تخصصی نور noormags.com

➤ سایت اطلاع‌رسانی شارح shareh.net

➤ پایگاه اطلاع‌رسانی حوزه نت hawzah.net^۲

۱. راهکارهای عمومی برای موضوع یابی

أ. تقویت حس کنجکاوی و غلبه بر پیش فرض‌ها و الگوهای ذهنی

ب. مشورت با اساتید و استفاده از تجربه کارشناسان آگاه

ج. بررسی پژوهش‌های انجام شده درباره موضوعی کلی و کشف نقاط ابهام

د. مطالعه مقالات و پایان‌نامه‌های مرتبط (به ویژه بخش پیشنهادها)

۱. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله‌یابی

۲. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله‌یابی؛ جزوه استاد رضاییان، پایان‌نامه نویسی.

ه. مطالعه سرفصل ها و جزئیات دروس مقطع دکتری در رشته مورد نظر

و. توجه به فراخوان های کنفرانس ها و همایش های علمی^۱.

۲. راهکارهای اختصاصی برای جوش زایی موضوع

أ. توجه به گرایش های علمی (عمومی و تخصصی) پژوهشگر

ب. توجه به زیر شاخه ها و ریز موضوعات مورد علاقه در گرایش تخصصی پژوهشگر

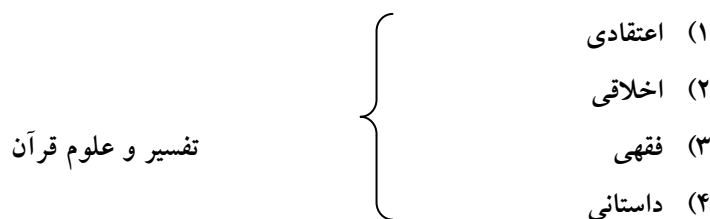
ج. مطالعه اکتشافی در منابع مرتبط و متناسب و تمرکز بر تیتراهای فهرست مطالب

د. مطالعه انتقادی و پالایش عناوین یافت شده و تولید پرسش^۲

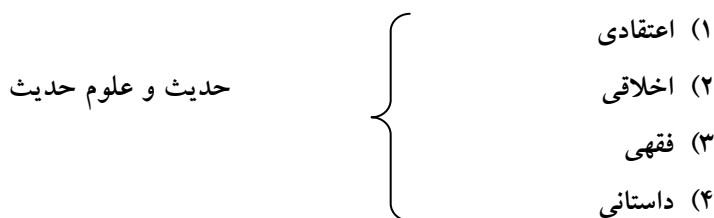
۳. نقشه علوم اسلامی برای کشف گرایش های عمومی و تخصصی

✓ محتوای اسلام (علوم اصلی اسلام):

أ. آیات

ب. روایات

✓ گرایش های عمومی در علوم اسلامی

علوم برگرفته از آیات و روایات

۳. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله یابی

۲. همان

- (۱) حکمت و کلام اسلامی
- (۲) اخلاق و تربیت اسلامی
- (۳) عرفان و تصوف اسلامی
- (۵) فقه و حقوق و اصول فقه اسلامی
- (۶) تاریخ و تمدن اسلامی

✓ گرایش های تخصصی حکمت و کلام اسلامی

- (۱) خداشناسی
- (۲) انسان شناسی
- (۳) جهان شناسی
- (۴) راه و راهنماشناسی
- (۵) راهبان شناسی
- (۶) راهزن شناسی
- (۷) فرجام شناسی

✓ زیرشاخه های خداشناسی

(۱) توحید نظری

- ا. توحید ذاتی ← نفی شباهت و شرکت
- ب. توحید صفات ذاتی ← حیات و علم و قدرت
- ج. توحید صفات افعالی ← خالقیت و ربوبیت و ...

(۲) توحید عملی

- ا. توحید در عبادت
- ب. توحید در اطاعت
- ج. توحید در محبت
- د. توحید در دعا

✓ زیر شاخه های انسان شناسی

- ا. حقیقت انسان؛ آفرینش انسان؛ فطرت؛ رابطه جسم و روح؛ انسان کامل
- ب. حقیقت نفس و روح؛ تجرد نفس و روح؛ جاودانگی نفس و روح؛ تناسخ
- ج. ویژگی های تکوینی و تشریعی انسان؛ کرامت انسان؛ نکوهش انسان
- د. تکامل انسان؛ کمال گرایی انسان؛ انحطاط انسان؛ حیات اخروی

- ه. افعال انسان؛ جبر و اختیار؛ قضا و قدر؛ سعادت و شقاوت
- و. هدف آفرینش انسان؛ هدایت انسان؛ خلافت انسان کامل

✓ زیرشاخه های جهان شناسی

- أ. آغاز آفرینش جهان؛ فرجام جهان
- ب. حدوث و قدم جهان
- ج. فلسفه آفرینش جهان
- د. چگونگی آفرینش و خلق از عدم
- ه. ادوار آفرینش و مراتب هستی
- و. عالم عقول؛ عالم مثال؛ عالم ذر
- ز. نظام مندی آفرینش

✓ زیرشاخه های راه و راهنماشناسی

- أ. دین شناسی
 - ب. قرآن شناسی
 - ج. پیامبر شناسی
-
- نبوت عامه
- نبوت خاصه

✓ زیر شاخه های دین شناسی

- أ. تعریف دین؛ معرفت دینی؛ زبان دین؛ منابع شناخت دین
- ب. قلمرو و کارکردهای دین؛ خاستگاه دینداری؛
- ج. اهداف دین؛ فلسفه دین
- د. خاتمیت دین اسلام؛ جامعیت و جاودانگی دین
- ه. پلورالیزم و کثرت گرایی دینی؛ رابطه دین با علم؛ هرمنوتیک دینی

✓ زیر شاخه های نبوت عامه

- أ. حقیقت نبوت؛ ضرورت بعثت انبیا
- ب. اهداف ضرورت بعثت انبیا
- ج. راه های شناخت انبیا؛ معجزه
- د. ویژگی های انبیا؛ علم انبیا؛ عصمت انبیا؛ ولایت تکوینی و تشریعی
- ه. اشتراکات و افتراقات نبوت و امامت

و. نبوت و تمدن سازی بشر

✓ زیرشاخه های راهبان شناس

أ. امامت عامه

ب. امامت خاصه

✓ زیرشاخه های راهزن شناسی

أ. آفرینش شیطان

ب. حقیقت شیطان؛ فلسفه وجودی شیطان

ج. اقسام شیاطین

د. قدرت و ولایت شیطان

ه. فرجام شیطان

و. ...

✓ زیرشاخه های فرجام شناسی

أ. احتضار

ب. مرگ

ج. عالم قبر

د.برزخ

ه. قیامت

و. حسابرسی

ز. بهشت و جهنم

✓ گرایش های تخصصی در فقه اسلامی

أ. احکام مرتبط با عالم ماوراء ← فقه عبادی

ب. احکام مرتبط با عالم طبیعت ← نسبت به انسان

نسبت به غیر انسان ← فقه محیط زیست

✓ احکام مرتبط با انسان

أ. نسبت به خود انسان

ا. بعد جسمی انسان ← فقه پزشکی

۲. بعد اداری و قلبی انسان ← فقه اعتقادی و اخلاقی
ب. نسبت به دیگران

✓ احکام مرتبط با دیگران

- أ. به لحاظ وسیله ارتباط ← فقه رسانه
ب. از نظر نوع ارتباط
 ← معاشرتی
 ← مالی: فقه اقتصادی
 ← اثرگذاری بر دیگران

✓ احکام معاشرتی

- أ. خانوادگی ← فقه خانواده
 ۱. تشکیل خانواده
 ۲. تدبیر خانواده
 ۳. انحلال خانواده
ب. اجتماعی ← فقه اجتماعی

✓ احکام اثرگذاری

- أ. تربیت ← فقه تربیتی
ب. مدیریت
 ۱. قضاوت: فقه حقوقی
 ۲. ولایت ← فقه سیاسی
 ← فقه اداری

✓ گرایش های تخصصی در حقوق اسلامی

- أ. حقوق فردی
 ۱. مردان و زنان
 ۲. کودکان و جوانان و کهنسالان
 ۳. شهروندان
 ۴. ...

ب. حقوق خانوادگی

۱. همسران

۲. فرزندان

ج. حقوق اجتماعی

۱. حقوق ملی

اقتصادی _ فرهنگی _ سیاسی _ امنیتی _ قضایی

۲. حقوق بین المللی

✓ گرایش های تخصصی در اخلاق اسلامی

أ. اخلاق بندگی

ب. اخلاق فردی

ج. اخلاق اجتماعی

د. اخلاق زیست محیطی

۱. اخلاق بندگی

ارتباط انسان با خالق خود

بایدها: ایمان/ تسلیم/ اخلاص/ خوف و خشیت/ بندگی/ توکل/ توبه/ اوب و انابه/ دعا و نیایش/ خضوع و

خشوع/ استغفار/ شکر/ یاد خدا

نبایدها: کفران و ناسپاسی/ ناامیدی از رحمت الهی/ فراموشی یاد خدا/ استکبار در برابر خدا/ تکذیب و

استهزای انبیای الهی

۲. اخلاق فردی

ارتباط انسان با خود

أ. بایدها: بصیرت دینی/ زهد/ قناعت/ عفت و پاکدامنی/ صبر/ حلم/ عزت نفس/ پند پذیری و عبرت

آموزی/ امانتداری/ معنویت/ خودشکوفایی

ب. نبایدها: تبعیت از هوای نفس/ تکبر و غرور/ عجب/ خودشیفتگی/ قساوت قلب/ دنیادوستی/ رهبانیت/

لغوگرایی/ آرزوهای دراز

۳. اخلاق اجتماعی

ارتباط انسان با دیگران

- ا. **بایدها:** احسان و نیکوکاری بخشش / خیرخواهی / تواضع / رازداری / مدارا با مردم / صله ارحام / اصلاح ذات البین / خوش گفتاری / عدل / احترام به پدر و مادر / وفای به عهد / رأفت و رحمت
- ب. **نبایدها:** دروغ / عیب جویی / غیبت / حسادت / تهمت / خیانت / تمسخر / تفاخر / بخل / جدال / ظلم / القاب زشت / بدگمانی / تجسس / سخن چینی

۴. اخلاق زیست محیطی

ارتباط انسان با جمادات؛ نباتات؛ حیوانات

- ✓ **بایدها:** توجه به حقوق حیوانات؛ مهار آب و صرفه جویی؛ استفاده بهینه از خاک؛ درختکاری و ایجاد فضای سبز؛ استفاده درست از دریا
- ✓ **نبایدها:** اسراف در آب و ایجاد خشکسالی؛ آلوده کردن آب و هوا؛ قطع درختان؛ ستم به حیوانات؛ عقیم سازی حیوانات؛ تخریب کوهها^۱

✓ **گرایش های تخصصی در تربیت اسلامی**

- ا. تربیت جسمی
- ب. تربیت جنسی
- ج. تربیت روانی
- د. تربیت دینی
- ه. تربیت معنوی
- و. تربیت اجتماعی

✓ **گرایش های تخصصی در تاریخ و تمدن اسلامی**

- ا. داستان انبیای الهی (اولوالعزم و غیر آن)
- ب. سرگذشت اولیای الهی (مردان و زنان نمونه)
- ج. تاریخ امت های پیشین (نیکان و بدان)
- د. جغرافیای تاریخی جهان اسلام
- ه. کلیات فرهنگ و تمدن اسلامی
- و. تاریخ تشیع

۱. جزوه استاد ابراهیمی، هنر پژوهش.

- ز. تاریخ ایران اسلامی
ح. تاریخ انقلاب اسلامی^۱

سوم. موضوع گزینی (مباحث عملیاتی)

سومین مرحله از مراحل سه گانه مسئله یابی، موضوع گزینی می باشد که در ذیل مورد کنکاش قرار خواهد گرفت.

۱. مراحل موضوع گزینی

- أ. پالایش موضوعات یافت شده در مرحله موضوع یابی
ب. مشورت با اساتید مرتبط و اولویت سنجی موضوعات مستخرج
ج. پیشینه شناسی موضوعات نهایی
د. گزینش موضوع نهایی و پیشنهاد مکتوب به گروه علمی^۲

۲. راهکارهای تبدیل موضوعات کلی به مسائل جزئی

به طور کلی مسأله ای که ما در آغاز پژوهش برای پژوهش خود بر می گزینیم، مسأله ای است که شکل کلی و گسترده دارد و حد و مرز ندارد. بنابراین ما باید آن را محدود و مشخص سازیم یا آن را به مسأله های پژوهشی مناسب تبدیل کنیم. از جمله راهکارهای تبدیل موضوعات به مسائل عبارتند از؛

أ. تکنیک بارش پرسش ها

مسأله ای کلی باید تجزیه و تحلیل شده و تمام مسائل آن روشن شود، آن گاه یکی از مسائل آن به عنوان مسأله ای پژوهشی انتخاب شود. در صورتی که مسأله کلی تجزیه نشود، نمی توان با آن پژوهش انجام داد. تجزیه ی مسأله - ی کلی یکی از فعالیت هایی است که باید در این مرحله صورت گیرد تا در واقع ما از طریق آن بتوانیم مسأله ی پژوهشی خود را انتخاب کنیم و حرکت پژوهشی را آغاز نماییم. تجزیه ی مسأله دارای روش خاص و تعریف شده ای نیست ولی می توان از طریق بارش افکار (فیضان ذهنی) و با استفاده از اصولی آن را انجام داد.

۱. همان

۲. همان

✓ اصولی در باب تجزیه و تحلیل مسأله

برای اینکه فرایند تجزیه و تحلیل به صورتی ثمر بخش صورت بگیرد، استفاده از دستورالعمل های زیر کمک فراوانی به شما خواهد نمود:

۱. سعی کنید بدون رجوع به هر نوع منبعی پیش از آن که دیگران ذهن شما را در قالبه های خاصی جهت بدهند، خودتان تا آن جا که می توانید، مسأله ی کلی را تجزیه کنید.

۲. تجزیه ی مسأله کار ساده ای نیست بلکه فعالیتی عقلانی و زمان بر است؛ پس زمان کافی به این امر اختصاص دهید و انتظار معجزه نداشته باشید.

۳. ذهن خود را در قالب بسته و محدود نگه ندارید بلکه آن را آزاد بگذارید. در عین حال بر روی مسأله متمرکز باشید.

۴. خلاقیت و جوشش فکری قابل پیش بینی نیست و زمان و مکان ندارد؛ از این رو سعی کنید هر نوع سؤالی که پیرامون مسأله به ذهن شما خطور می کند، به سرعت یادداشت کنید. با این کار علاوه بر این - که خود را تشویق می کنید، مانع از بین رفتن با ارزش ترین نتیجه ی تحقیق نیز می شوید.

۵. سؤال یا مسأله های عجیب و غریب را نادیده نگیرید. این سؤال ها چون ناشی از خلاقیت ذهن شما هستند و تازگی دارند، عجیب و غریب به نظر می رسند. گاهی اهمیت این نوع سؤال ها بیشتر از پاسخ آنهاست.

۶. از مدل خورشیدی بهره بگیرید، تا ذهن شما را بیشتر فعال سازد و به کار شما نیز جنبه ی عینیت ببخشید.

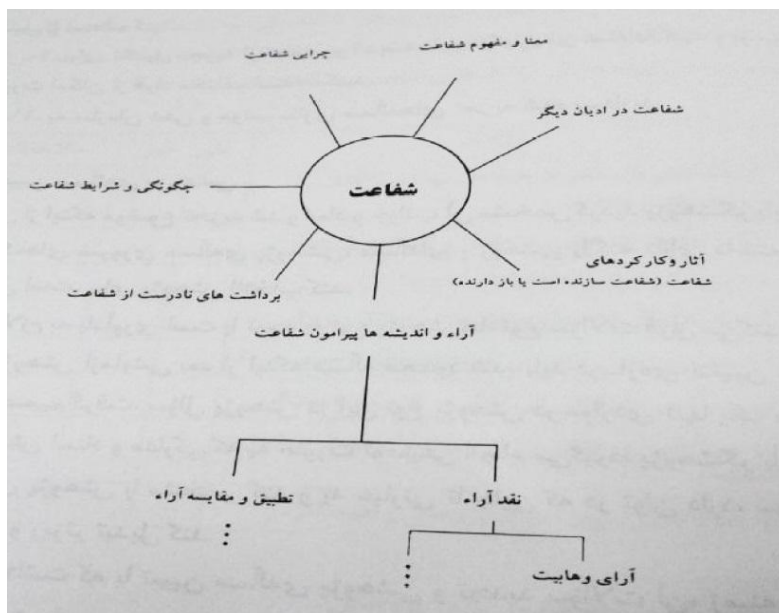
۷. در حین فرایند به دنبال سازمان دهی و مرتب سازی سؤالات نباشید.

۸. در هر زمینه ای که علاقه دارید، تجزیه را ادامه بدهید. مسأله ی کلی همانند مواد شیمیایی است که قابل تجزیه به مولکول هاست و مولکول ها نیز به اتم ها تجزیه می شوند. مهمترین اقدام در فرایند تجزیه این است که به ریزترین سؤالات یا در واقع به سؤالات اتمی دست بیاییم.

۹. از انواع سؤالات از جمله سؤالات توصیفی و تعریفی (چیست؟ چگونه است، چه رابطه ای وجود دارد و چه تفاوتی وجود دارد؟) و سؤالات تبیینی و توجیهی (چرا و به چه دلیل؟) استفاده کنید.

۱۰. برای تکمیل تجزیه از تجارب و اندیشه‌های دیگران نیز استفاده کنید و در صورت امکان از منابع و افراد مختلف استفاده کنید.

۱۱. به سازمان‌دهی و مرتب سازی مسأله‌های تجزیه شده بپردازید.^۱

ب. استفاده از الگوی ماده‌ای مهندسی پژوهشی

- ۱) چستی و گونه و گستره‌شناسی موضوع (ماهیت و اقسام و انواع موضوع)
- ۲) دیده‌شناسی موضوع (برشماری دیدگاه‌ها و احتمال‌ها درباره موضوع)
- ۳) چرایی‌شناسی موضوع (مستدل سازی یافته‌ها و بیان ادله یک موضوع)
- ۴) روش‌شناسی موضوع (بیان راهکارها و زمینه‌ها و عوامل موضوع)
- ۵) آسیب‌شناسی موضوع (بیان آفت‌ها و خطرهای و موانع موضوع)
- ۶) نمادشناسی موضوع (بیان نشانه‌ها و ویژگی‌های موضوع)
- ۷) پیامدشناسی موضوع (بیان آثار مثبت و منفی موضوع)
- ۸) نمودشناسی موضوع (بیان مصادیق و الگوهای عینی در خارج)
- ۹) شبهه‌شناسی موضوع (بیان شبهات درباره موضوع و پاسخ‌دهی به آنها)^۲

❖ این الگو تاکنون، ابتکار انحصاری و جامع استاد ابراهیمی می‌باشد.

۱. درسنامه روش تحقیق، صص ۶۳-۶۶؛ همچنین ر.ک: حیدری‌فر، درسنامه پژوهش، ص ۱۵۷ به بعد و جزوه استاد رضاییان.

۲. جزوه استاد ابراهیمی، مسئله‌یابی

❖ در ادامه به توضیح مختصر هر یک از این راهکارها پرداخته می شود.

۱. چستی شناسی

- أ. واژه شناسی: بیان کاربردهای عرف خاص و عام/ توجه به واژگان مترادف و متضاد
ب. اصطلاح شناسی: بیان تعریف های اصطلاحی و قراردادی در دانش های مختلف

❖ راهکارهای چستی شناسی واژگان تحقیق

- (۱) ساختارشناسی و کشف هیئت کلمه به لحاظ صرفی و نحوی
(۲) ریشه شناسی کلمه برای سهولت استفاده از لغت نامه
(۳) مفهوم شناسی و کشف مراد استعمالی با مراجعه به لغت نامه
(۴) مراد شناسی و کشف مراد جدی و مقصود اصلی گوینده

۲. گونه و گستره شناسی

- أ. گونه شناسی: شناخت اقسام عرضی موضوع
اقسام با یکدیگر رابطه تضاد یا تنافی و تناقض دارند.

- ب. گستره شناسی: شناخت مراتب طولی (کمی یا کیفی) موضوع
اقسام و مراتب بر یکدیگر و متداخل هستند.

۳. دیده شناسی

برشماری دیدگاه های دانشمندان درباره مسأله در دو قالب:

- أ. جهت دار: افراطی و تفریطی و اعتدالی
ب. بی جهت: موافقان و مخالفان و مفسّان

۴. چرائی شناسی

به معنای مستدل سازی تحقیق با بیان ادله اثبات یا ابطال است.

انواع ادله:

- أ. عقلی (برهان)
ب. نقلی (آیات و روایات و تاریخ معتبر)
ج. عقلانی (قراردادهای عرفی)

۵. روش شناسی

- ا. برشماری و بررسی راهکارها و زمینه ها و بسترها
- ب. بیان عوامل پیدائی (ایجاد) و پایائی (استمراری) و
- ج. پویائی (افزایشی)
- د. بیان چگونگی عاملیت عوامل و اثرگذاری آنها

۶. نمادشناسی

- بیان و بررسی نشانه ها و ویژگی های موضوع تحقیق

۷. پیامدشناسی

- بیان و بررسی آثار مثبت (برکات) و منفی (عواقب)

۸. نمودشناسی

- ا. بیان الگوهای عینی و مصادیق مهم بیرونی برای
- ب. ماندگارسازی پیام ها و پندهای تربیتی موضوع

۹. شبهه شناسی

- ا. بیان شبهه های پیرامون موضوع تحقیق
- ب. نقد و بررسی و پاسخ دهی مناسب به شبهات

فهرست منابع

۱. ابراهیمی، احسان، جزوه آموزشی مسئله یابی، معاونت پژوهش مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران
۲. _____، جزوه آموزشی هنر پژوهش، معاونت پژوهش مرکز مدیریت حوزه های علمیه خاوران، ۱۳۹۹.
۳. اسحاقی، سید محمد حسین، اصول و مهارت های پایان نامه نویسی، قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۲ ش.
۴. _____، رموز پژوهشگری، قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۲ ش.
۵. اسلام پور کریمی، حسن، خودآموز مقدمات پژوهش، تهران: سمت، ۱۳۹۴ ش.
۶. حیدری فر، مجید درسنامه پژوهش، قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۹۲ ش.

جزوه مسئله یابی - معاونت پژوهش موسسه آموزش عالی حوزوی نرجس (س) زاهدان - نیمسال اول ۹۹

۷. رضائیان بیلندی، حسین، جزوه آموزشی پایان نامه نویسی معاونت پژوهش مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران.
۸. طرقی، محمد، درسنامه روش تحقیق، قم: مرکز نشر هاجر، ۱۳۸۵ ش.
۹. فرامرز قراملکی، احد، اصول و فنون پژوهش در گستره دین پژوهی، قم: انتشارات مرکز مدیریت حوزه های علمیه، چاپ چهارم، ۱۳۹۱ ش.
۱۰. نکونام، جعفر، روش تحقیق با تأکید بر علوم اسلامی، قم: انتشارات دانشگاه قم، ۱۳۹۳ ش.